

HEMŞİN YÖRESİ BAŞ BAĞLAMASI

Saliha AĞAÇ*
Meral BÜYÜKYAZICI**

ÖZET

Kültürel değerlerin yüzlerce göstergesi vardır. Bunların en önde gelenlerinden birisi giyim-kuşamdır. Bir kültürün şekillendirdiği giyim kuşamı etkileyen olgular aynı zamanda o toplumun yaşam biçiminin, inançlarının ve coğrafyasının da yansımasıdır. Tarih boyunca milletlerin ve insan topluluklarının yaşadıkları coğrafi bölgeler, inançları, yaşam biçimleri, örf ve adetleri, ekonomik durumları farklılık gösterdiğinden, giyim-kuşam şekilleri de çeşitlilik göstermiştir. Türkiye’de de giyim-kuşamda bölgelere, yörelere, köylere ve hatta mahallelere göre değişen farklılıklar gözlenmektedir. Türk kadınının giyim kuşamındaki en önemli unsurlardan biri kullandığı başlıklar olmuştur. Kadın başlıkları çok çeşitlilik göstermekte, zamanla değişikliklere uğrasa da kültürel yapı içerisinde, gelenekselliğini de koruyarak geçmişten günümüze kadar hala varlığını sürdürmektedir. Günümüzde kadın başlıkları ve başörtüleri eski kullanım yoğunluğunu yitirse de, bazı yörelerimizde hala kullanılmaktadır. Araştırmanın amacı, halen Rize ilinde kullanılan Hemşin usulü baş bağlama şeklinin, malzeme, model, teknik, renk ve yöresel özelliklerinin belgelenerek raporlaştırılması ve arşiv niteliğinde doküman oluşturulmasıdır. Halen kullanılan baş bağlama şeklinin raporlaştırılması gelecek nesiller için belge oluşturmak ve tanıtmak, geleneksel değerleri korumak açılarından önem taşımaktadır. Araştırmada belgesel tarama yöntem olarak seçilmiştir. Konuyla ilgili yazılı ve basılı kaynaklar incelenmiştir. Ayrıca alana gidilmiş konuya ilişkin görseller belirlenmiş ve Hemşin yöresi baş bağlaması incelenmiştir. Kullanılan malzemeler, malzemelerdeki süsleme özellikleri, bağlama yöntemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hemşin, Baş bağlama, Şay bağlama, Şar bağlama, Puşi bağlama.

ABSTRACT

There are hundreds of indicators of cultural values. One of the outstanding of those is clothes. The features affecting

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, agacsaliha@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi,
emeral@gazi.edu.tr mbuyukyazici@gmail.com

clothes formed by a culture are also reflection of life styles, beliefs and geography of that society at the same time. As geographical regions they live in, beliefs, life styles, traditions and customs, economic situations of nations and human communities throughout the history differ from, their forms of clothes also vary from. Differences in clothes changing from regions, districts, villages and even neighborhoods have been observed in Turkey. One of the most significant elements that Turkish women used in clothes have become the headdresses they use. Headdresses have become one of the most important components in clothing of Turkish women. Women headdresses vary and still continue its existence from past to present protecting its traditionalism within cultural structure even though those undergone some changes in time. Even women' headdresses and head scarfs lost their usage density in our day; it is observed that they continue their existence in some of our regions. The purpose of the research is reporting and documentation in the quality of archive of Hemşin way of head scarfing still used in the province of Rize by documenting its materials, model, techniques, color and local colors of it. Reporting of head scarfing method still used has a place in for the future generations in terms of document creating and introducing and protecting traditional values. Documentary scanning was selected as method in the research. Written and pressed sources related to the issue were investigated. Furthermore, the field was gone and the visuals regarding the issue were determined and Hemşin region method of head scarfing was analyzed. The materials used and the features of orientations in the materials were tried to be revealed.

Keywords: Hemşin, Head scarfing, Şay scarfing, Şar scarfing, Puşi scarfing.

Milletler dilleri, kültürleri, inançları, gelenekleri, sanatları ve geriye bıraktıkları sanat ürünleriyle yaşarlar. Türklerin yaşam sürdüğü yerler coğrafi olarak da kültürel olarak da homojen değildir. Kültürel manzarasının çeşitliliği birbirine yakın bölgelerde bile kullandıkları giyim-kuşamlardaki farklılık ve çeşitlilikten anlaşılmaktadır. Türk insanı zevkini, estetik anlayışını, hoşgörüsünü, duygularını ve düşüncelerini giyim kuşamlarına aktararak bunları bir ürün olmaktan çıkarıp anlam yüklemiştir

Türkler Orta Asya'dan batıya gelip İslam kültürü ve batı kültürü ile yakın ilişkiler kurdukları yeni bölgelerine has giyim kültürünü, eski gelenekleriyle sentezlemek yoluyla (Ögel, 1978: 3; Süslü, 1989: 211) yeni bir giyim kuşam kültürü yaratmışlardır.

Anadolu'nun tarih boyunca çok zengin bir kıyafet geçmişine sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu topraklarda yaşamış çeşitli ulusların ve

uygarlıkların kendilerine özgü kıyafetleri bulunmakta; ayrıca aynı dönemde bile giysilerde yöresel farklılıklar gözlenmektedir. Geleneksel giyim günümüz giyiminden farklı olarak kültür, sosyal kabul ve yaşam tarzı çerçevesinde kendi kurallarını oluşturarak biçim kazanmıştır. Yöresel giysi ifadesi, bir ülkenin tüm giysi tarzının tek bir çizgide özetlenemeyeceğinin ispatıdır. Yine de tüm yöresel giyimlerin belli bir tarzı paylaştıkları; kentlerde batılı giyim tarzı benimsenmesine rağmen, kırsal bölgelerde geleneksel giyim hala kullanıldığı görülmektedir.

Türk tarihinde toplumsal yaşam ve özellikle de giyimleriyle ilgili belgeye çok az rastlanmaktadır. İslamıktan önce yaşayan Türk'lerle ilgili belge bulmak, bulunanları ise sınıflamak güçtür. Türkler, yüzyıllar boyunca tarihi şekillendiren bir millet olmasına rağmen, tarih yazan bir millet olamamıştır. Askeri sır saklama geleneği nedeniyle tarihi belgeler yok edilmiştir (Komşuoğlu vd. 1986: 212).

Geleneksel Türk giysilerinin başlıca unsurları şalvar, gömlek, cepken ve başlıktır. Bu giysiler cinsiyete, yaşa, etnik ve yöresel özelliklere göre değişebilmektedir. Temel geleneksel Türk giysileri unsurlarından başlık yöreden yöreye çok büyük değişiklikler göstermektedir.

Tarihsel süreçte kadınlar, evden dışarı çıkarken başlarına bir örtü alırlar, ayrıca başörtüsü ve yaşmak kullanırlardı. Divan-i Lugatut Türk'de "Uragut saraguçlandı", yani "kadın başörtüsünü örtündü" deniyordu. Hunlarda, baştan sırtta doğru sarkan başörtüleri vardı. Başörtüsü, yaşmak adıyla kullanılmış ve bazen altına bir takke giyilmiştir (Türkoğlu, 2002:147).

Günümüzde hızlı şehirleşme ve kültürel değişmeye rağmen bazı yörelerde geleneksel kıyafetler ve bu kıyafetlerin bazı parçaları hâlâ kullanılmaktadır. Bu yörelerden birisi de kendine has baş bağlama stiline halen kullanıldığı Karadeniz bölgesi Rize ili Hemşin yöresidir.

Karadeniz bölgesinde kadın hem iş ve aile yaşamının temel direği, hem de toplumsal yaşam içerisinde önemli rol oynamaktadır. Zorlu doğa koşulları nedeniyle dışarıyla fazla bağlantısı olmayan bölge insanları edilgen, durağan ve geleneğe bağımlı bir görünüm arz etmektedir. Bu görünüm geleneksel giyim korunması ve yaşatılmasında etkili olmuştur. Yöreye ait geleneksel giyim parçalarından çorap ve kuşak kısmen kullanılmakta iken, baş bağlama halen kullanılmaya devam edilmektedir.

Hemşin kültürünün özelliklerinden Hemşin kadınına özgü baş bağlama tarzı, son yıllarda sadece Ayder ve Kaçkar Dağları'nın değil, Doğu Karadeniz bölgesi geneline yönelik turizm amaçlı tanıtım faaliyetinin vazgeçilmeyen bir folklorik unsuru haline gelmiştir (Biryol, 2007: 13).

Yapılan bu çalışmada, sürekli güncellenme içinde bulunan giyim-kuşam elemanlarından Hemşin baş bağlamasını gelenekselliği bozulmadan, tamamen kaybolmadan, kullanımdan kalkmadan tespit etmek, fotoğraflar ile kayda geçirmek çıkış noktası olmuştur. Giyim-kuşam elemanlarının yerinde ve hâlâ kullanım halinde tespit edilmesi sadece Türk giyim kültürü için değil, aynı zamanda Türk kültür tarihi açısından da büyük önem taşı-

maktadır. Çalışma Hemşin yöresi ve civar illerde de halen kullanıldığı tespit edilen Hemşin baş bağlamasında kullanılan malzeme ve bağlama yöntemini dokümanete etmek amacıyla planlanıp yürütülmüştür.

Rize İli Hemşin İlçesi Tarihi-Coğrafyası

Mitolojik dönemlerde Hemşin coğrafyasının ismi Dambur olup merkezi şimdiki Hala Köyü civarındır. Fetih öncesi Hemşin tarihi hakkında doğrudan belge yoktur. M.S. 620 yılında Hamam Bey'in önderliğinde Hemşinlilerin ataları olarak gösterilen Amad-Unilerin (Hamedanlı) göçü gerçekleşmiştir. Hamam Beg ve kabilesinin bu göçünü anlatan temel kaynaklar Mamikonyan, Asoghik ve Ghewond'un eserleridir. Birçok araştırmacı ve tarihçi Hemşin adının, bahsi geçen göç olayının önderi olan Prens Hamam'dan türediği konusunda hemfikirdirler. Yöreye "Hamam'ın şenlendirdiği yer" anlamında "Hamam-Şen" denmiş ve bu kelime günümüze kadar Hemşin şeklinde gelmiştir. Yine de bu teoriye itimat etmeyip, Hemşin adının Farsça kökenli "Hem" birleştirici edatı ile "oturulan yer, şenlik olan yer" anlamındaki "Nişin" sözcüğünün kaynaşmasından oluştuğunu belirten yerli tarihçiler de mevcuttur (Gündüz, 2002: 49-50).

1400'lü yılların ortalarına kadar tüm Doğu Karadeniz yöresine olduğu gibi Hemşin coğrafyasına da Kıpçak ve Kuman Türklerinin yerleştirildiği bilinmektedir. Bu Türk kökenli insanlar Roma İmparatorluğu zamanında Hıristiyanlığı benimsemiş, güneydeki Ermenilerle olan sıkı ilişkilerden ötürü kısa zamanda Gregoryen mezhebine geçmişlerdir. Trabzon Rum İmparatorluğu döneminde Hemşin yöresi, güneydeki Erzurum-İspir dolaylarına hâkim olan Akkoyunlu Türkmenleri ile ticari ve kültürel ilişkiler geliştirip zamanla Müslümanlaşmaya ve yeniden Türkleşmeye başlamıştır.

1461 yılında Osmanlı Devletinin Trabzon Rum İmparatorluğunu fetihmesi ile birlikte Hemşin bölgesi de Osmanlı'ya dâhil olmuştur. 1876 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre Hemşin'in 43 köyü bulunmakta, bunların sadece 9'u bugün ki Hemşin sınırları dâhilindedir. 1924 yılında Hemşin bucak statüsünde Pazar'a bağlandı. 1990 yılında ise yeniden ilçe konumuna yükseltildi (<http://www.hemsinliyiz.biz/index.php/Board/18-Tarihimiz/>).

Rize'nin diğer bir ilçesi ve Hemşin'e komşu Çamlıhemşinlilerde de benzer coğrafya yapısı gözlenmektedir. Bu yörelerde Türklüğe özgü halen gözlenebilen tipik ve belli başlı özellikler yaylacılık, sağlam aile geleneği, tandır, tulum ve kaval, horon, türkü ve ağıt söyleme, kadınlarda şar ve kuşak bağlama, erkeklerde körüklü şalvar-zıpka, hoşmer adlı yayla göçer yemeği ile aşure ve türevleridir (<http://www.camlihemsin.bel.tr/sayfa/camlihemsin-hakkinda/94>).

Hemşin Yöresi Giyim Kuşamı

Hemşin yöresi geleneksel giyim kuşamını içinde bulunulan dağlık arazi ve nemli, yağışlı iklimin şekillendirdiği görülmektedir. Kadınların üste daha

çok kadifeden olan, koyu yeşil, bordo, lacivert ve kahverengi renklerin tercih edildiği, etek, kol ve yaka ağzı su taşı, dantel yada fırfırlı **Köynek**; köynek üzerine kalçaya kadar uzunlukta robadan büzgülü, yuvarlak yakalı ve düğmeli **İçlik**; İçliğin üzerine renkli ipekli kumaşlardan 30 cm eninde 40 cm boyunda kumaştan dikilen, bel ve koyuna bantlarla bağlanan **Göğüslük**; Bele üçgen şeklinde katlanarak sarılan yünden el dokuması **Kuşak**; kadife kumaştan dikilen üzeri su taşlarıyla süslü gümüş düğmeli bir çeşit ceket olan **Çuha**; kuşağın üzerine ön tarafa gelecek şekilde takılan siyah ketenden dikilmiş önlük **Kokneç** giydikleri; bellerine **gümüş kemer** veya renkli ipekten üzerine bezden iğnelik, para kesesi ve çakılık takılı olan püsküllü kemer **Tor** kuşandıkları; ayaklarına yün çorap ve çarık giydikleri; başlarına ise kenarları çeşitli el oyalarıyla veya boncuk ve pullarla süslü siyah ince bir yemeni olan **Çember** (Pullu olanına cimpuli yada titiriba denir), bunun üzerine de karışık desenli olduğu gibi turuncu, mor, kırmızı gibi parlak renklerde olan yemeninin üzerine ince şerit şeklinde sarılan uzun ipek eşarbin alnın orta yerinde düğüm yapılarak şişirip, uzun kalan kısımlar arkadan sarkıtıldığı **şar/şay/puşı** bağladıkları görülmektedir.

Günümüzde baş bağlama şekilleri ve ayağa giyilen çoraplarda hiçbir değişiklik görünmemektedir. Üste giyilenlere ise farklı modeller, renkler ve etek, bluz eklenmiş durumdadır. Bele bağlanan el dokuması kuşak, sadece yaşlılar tarafından giyilmektedir. Ayağa giyilen çarık, zor dikilmesi nedeniyle zamanla yerini lastik ayakkabıya terk etmiştir.

Kadın kıyafetlerinin kısmen özelliklerini koruması, yörenin hava şartlarına bağlıdır. Yöreye birçok yabancı ve yerli turist geldiği halde halk kendi giyimini benimsemektedir. Ayrıca büyük şehre gidip gelen ve okuyan gençler yöre giysilerinin önemini anladıkları için köylerine döndüklerinde sandıklardan eski giysileri çıkararak giymektedirler (<http://www.camlihemsin.bel.tr/sayfa/camlihemsin-hakkinda/94>).

Yöntem

Halen Rize ilinde kullanılan Hemşin usulü baş bağlama şeklinin malzeme, model, teknik, renk ve yöresel özelliklerinin belgelenecek raporlaştırılması ve arşiv niteliğinde doküman oluşturulmasını amaçlayan çalışmada, Hemşin usulü baş bağlama stili fotoğraf, dergi, kitap ve web sayfaları gibi dokümanların görsel olarak incelenmesini kapsayan “görsel analiz yöntemi” kullanılmıştır. Görsel analiz yöntemi film, video, fotoğraf gibi dokümanların görsel olarak incelenmesini kapsamaktadır (Çileroğlu ve Kıvılcımlar, 2014; Ağaç ve Sakarya, 2015).

Ayrıca literatürde konuyla ilgili güvenilir ve yeterli sayıda bilgiye ulaşamadığı için malzemenin sahadan derlenmesi esnasında alan araştırması tekniği de kullanılmıştır. Alan araştırmasında serbest görüşme tekniği ile konuya ilişkin görseller belirlenmiş ve Hemşin yöresi baş bağlama stili incelenmiştir. Alan araştırmasında kaynak kişilerin fotoğraf çektirmek istememeleri, konuşmaya zaman ayırmak istememeleri, kimlik bilgilerini vermek

istememeleri sorunlarıyla karşılaşmıştır. Kullanılan malzemeler, malzeme-lerdeki süsleme özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmada görsel analiz çözümlemesi iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada; çalışmayı yönlendiren kuramsal bilgiler toplanmıştır; ikinci aşamada ise ulaşılan fotoğraflar, resimler belirlenen kriterler açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada gazete, dergi, web siteleri, alanda çekilen resimlerdeki Hemşin usulü baş bağlaması görsel analiz yöntemiyle malzeme, renk ve baş bağlama açılarından incelenmiştir.

Bulgular

Kadınların, İslami kurallar nedeniyle baş örtmeleri, aynı bölgelerde yaşayan Hıristiyan kadınların baş örtme geleneklerinden çok farklı olmamıştır. Hatta Hitit, Frigo ve Urartu geleneklerinin devam ettiği bile söylenebilir. Müslüman kadınlarda fark, sadece örtülerin, özellikle boyun ve gerdanı kapatacak biçimde kullanılmasıdır. Bunun da Kur'an'daki konuyla ilgili ayetlerin yorumundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Türkoğlu, 2002:148).

Tarihsel süreçte başın örtülmesinde kadınların baş tuvaletlerinde Geysubend olarak da adlandırılan alın çatkısı kullanıldığı bilinmektedir. Alın çatkısından biraz daha geniş olanına ve kaşların üzerinden alın bölgesine sım sıkı bağlanan tülbent, çember veya herhangi bir beze Kaşbastı denilirdi. Kaşbastılar başı ağrıyan kadınlar tarafından alınlarını sıktırmak için kullanılırdı (Koçu, 1996: 11-12). Çember boyun veya alna bağlanırdı, kaşbastıya benzerdi. Çemberler hem üzerine bağlanan örtü veya başlığı sabit tutar, hem de başta oluşan terin yüze akmasına engel olurdu (Koçu, 1996: 70). Artvin ili Şavşat ilçesinde ise benzer amaçlı beyaz veya siyah renkli, başa örtülen örtüyü sabitleyen, alına gelecek yerine mahmudiye takısı bağlanarak alın üzerinden başa bağlanan "çıt" adı verilen çatkı kullanıldığı görülmektedir (Ural, 1998: 24). Yine Karadeniz bölgesinde Trabzon ili Beşikdüzü ilçesinde, bağlanışı farklılık göstermekle birlikte "çember üzerine çember sararak" baş bağlama yapıldığı görülmektedir (Karataş, 2010: 90-91).

Kadınların başlarına örttükleri başörtüleri, hemen hemen dünyanın her yerinde, ufak değişikliklerle birbirine benzerler. Buna, kadınların kendi zevklerini de eklemek lazımdır. Ayrıca yine örtme ve bağlama değişiklikleri ile kadın başörtülerinin, ayrı adlar alabileceği ihtimali unutulmamalıdır (Ögel, 2000: 191).

Araştırmanın konusunu oluşturan Hemşin baş bağlamada kullanılan alın çatkısı veya çember günümüzde yörede 'Puşi' olarak adlandırılmaktadır. Koçu'ya (1996:195) göre "Puşu/Puşi eskiden askerlerin başlarına sarıdıkları hafif sarık; topçularla tersane kalyoncularının giydiği serpuşa verilen isimdi. Puşu külah, kavuk etrafına sarılmaz; doğrudan çıplak başa sarılırdı". Türk Dil Kurumu'nda Puşu/Puşi kelimelerinin tanımı bulunmamakta; poşu kelimesi ise "kenarları saçaklı ipek, pamuk, yün vb.nden yapılmış bir tür başörtüsü; vaktiyle omuzlara atılan, başa sarılan kenarları saçaklı ipek

örtü” olarak açıklanmaktadır (TD, 2015). Puşi Uzakdoğu Asya'dan Avrupa'ya kadar birçok bölgede farklı şekillerde kullanılan bir aksesuardır. Türk dünyasında Yörük ve Türkmenlerin bilinen tarihinden beri Puşi kullanılmaktadır. Puşi kullanımı Anadolu'da Türklere has olmadığı gibi Ermeni, Süryani ve Kürtler tarafından da kullanılmaktadır.

Yörede yapılan alan incelemesinde bölgede yaşayanlar eskiden bu örtüye “şay veya şar” dediklerini belirtmişlerdir. Yapılan taramalarda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde iki veya daha çok kişi arasında 7'li hece ölçüsüne göre irticalen söylenen halk şiiri tarzı olan atma türkünde ‘şay’ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Başına İran şayı
Şişir alnını şişir
Gördüğümüz kızlar
Bu köydemi yetişir

Başına İran şayı
Bezdin daha bağlama
Gelipte buralara
Yüreğimi dağlama

Başına İran şayı
Kırılısın dört bir yanı
Kırılısada bırakmam
Ben bir tuttuğum dalı

(Kaynak: <http://www.suleymangulas.8m.com/turku.html>)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yörelere göre kesme türkü, karşı-beri, karşılama ve kovalama gibi adlarla da bilinen atma türküler özellikle düğün, yedi (düğün ertesi), ternek / vartivor (yayla eğlenceleri), bayramlar, şenlikler, imeceler veya uzun yayla yolculukları sırasında söylenirler (<http://www.turkuler.com/thm/turkuler2.asp>).

Gündüz'ün (2002:84) Hemşinlilerin Dil-Tarih-Kültürü hakkında yazdığı kitabın bir bölümünde hazırladığı Batı Hemşinlilerin kullandığı kelimelere ilişkin sözlükte **Şar** “başörtüsü, poşu (Risvan, Cihanbeyli) (DS. Cilt: X, Sh:3574)” olarak; **Şay** ise “ipekten büyük örtü, İran şayı, sor (Maraş, Elbistan), şar (Konya) (DS. 3748a)” olarak tanımlanmaktadır.

Hemşin kadınının geleneksel kıyafeti olan şar/şay/puşi; canlı, renkli, ipek örtü altında kenarları oyalı, özel bir bağlanma şekliyle kullanılır. Hemşin tarihi kadar eski olan bu geleneksel kıyafetin, ne zamandan beri kullanıldığı konusunda sağlıklı bir bilgi yoktur. Ancak Hemşinlilerin Karadeniz Bölgesine gelişleri daha çok efsanelere ve seyyahların anlattıklarına dayanmaktadır. Hemşinlilerin Orta Asya'dan gelen Türkmen halkı olduğu ve Doğu Anadolu'ya (Kars-Erzurum) yerleştikleri ve oradan da Hemşinlilerin anlattıklarına göre Erzurum-Kars bölgesinden Hemşin bölgesine geldikleri söylenmektedir (http://www.hemsin.gov.tr/default_b0.aspx?content=186).

Hemşin yöresi kadın giysileri, zamanla içerisinde farklı çizgiler kazanmış olmakla birlikte temel özelliklerini yakın yıllara kadar korumuştur. Geleneksel giyim artık neredeyse terk edilmiş ve sadece “baş bağlama” değişmeden günümüze ulaşabilmiştir. Araştırma alanında aslında değişen zaman ve kent kültürünün yaygınlaşması yöresel giyimin yerini almıştır. Ancak Hemşin halkında en özgün süs donanımı kadınların başlarında görülen “şay/şar/puşı” adı verilen ipek şaldır. Bu şallar İran kökenli bir örtüdür ve siyah zemin üzerine sarı ya da kırmızı benekli bir deseni vardır. Bu baş donanımı Hemşin kökenli kadınların iş zamanı dışında kullandığı bir donanımdır.

Yörük ve Türkmenlerin bilinen tarihinden beri kullanılan bu kıyafet, Uzak Doğu Asya’dan Avrupa’ya kadar birçok bölgede farklı olarak kullanılmıştır. Neticede Hemşinliler bu bölgeye isimleri ile birlikte geldiğinden beri geleneklerini de bırakmamışlardır.

Resim 1. Günümüzde Geleneksel Giyim

Hemşin halkının yaşlı insanlarından ve bilirkişilerinden alınan bilgilere göre Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet döneminin 1920-1930 yıllarına kadar Hemşinliler, tarlalarında ettikleri kendir bitkisinden elde ettikleri iplikten her evde bulunan keten örme atölyelerinde başlarına taktıkları şay/şar/puşileri dokumaktaydılar. 1940 yıllarından itibaren dokuma sana-

yinin gelişmesi ile Hemşin şay/şar/puşileri Bursa'da üretilerek örülen ipek malzemesinden temin edilmeye başlandı ve 1960 yılına kadar devam etti. Sonrasında ipek kumaşından elde edilen şay/şar/puşiler İran'dan gelmeye başladı. Hemşin'de "İran Şarı" çok kıymetli idi. 'Puşi' adının da İran'dan getirilen ipek kumaşla birlikte geldiği düşünülmektedir.

Günümüzde kısmen kullanılan Hemşin Çorabı ile bel kuşağı önemini kaybetmesine rağmen, Hemşin şay/şar/puşisi hala geleneksel yapısını korumaktadır (Resim 1). Bu baş bağlama tarzı tüm orijinalliğini koruyarak devam ettirilmektedir. Bu baş donanımı, Hemşinlilerin milli kıyafeti denilecek derecede özel bir tarzdır ve önemlidir. Hemşin kültürü denilebilecek endemik nitelikleri fazla olan kültürün bugüne kadar korunarak değişime uğramayarak gelmesinde Hemşin coğrafyasının haşinliği ve ulaşılamazlığı etkili olmuştur (Gündüz, 2002: 99).

Şay/Şar/Puşi Bağlama

Hemşin kadınının geleneksel kıyafeti ve simgesi olan şay/şar/puşi, Hemşin'in tarihi kadar eskidir. Ulaşılabilen eski resimlerde farklı bağlamalar olduğu görülmektedir (Resim 2-3-4).

Resim 2. Eski resimlerde şar/şay/puşi bağlama
(Kaynak:<https://hemsinturk.wordpress.com/2011/10/14/pusi-kulturumuz/>)

Resim 3. Samista'da genç kızlar Resim 4. Şar'larını bağlamış Çelina köyü kadınları
(Kaynak: Biryol, 2007: 169 - 45)

Ŗay/Ŗar/PuŖi, yemeninin üzerine ince Ŗerit Ŗeklinde sarılan uzun bir eŖarptır. Ebatları yaklaŖık 140x148cm`dir. Bu örtünün bağlama tarzı tamamen yöreye özeldir. Alnın orta yerinde düğüm yapılarak ŖiŖirilir. Uzun kalan kısımları arkadan sarkıtılır. KarıŖık desenli olduğu gibi turuncu, mor, kırmızı gibi parlak renklerde olanlar da vardır. Genelde yöre sakinleri puŖisiz dıŖarıya çıkmazlar (Resim 5).

Resim 5. Günümüzde Ŗar/Ŗay/puŖi bağlama

HemŖin bölgesi baŖ bağlamada yaŖlılar Ŗay'ı daha mütevazi bağlarken, evli bayanlar çift burgu ile, genç kızlar ise tek burgu ve canlı renk Ŗemeleri ile bekar olduklarını simgelemiŖlerdir.

Ucuna titiriba denilen madeni pullarla iŖlenen ebatları yaklaŖık 80x80 cm olan Ŗifon ile birlikte bağlanan Ŗay/Ŗar/puŖi, HemŖin geleneksel kıyafetini tamamlayıcı bir aksesuardır. PuŖilerin göz alıcılığı kadar Ŗifonların boncukları da dikkat çeker (Resim 6).

Resim 6. Titiriba

Yöredeki bayanlar titiribayı değişik şekillerde işlemişlerdir (demir pul, renkli boncuk, oya vb.). Üretkenliklerini ve zevklerini kullanan hanımlar şifonda kullandıkları boncuklara üzüm şekli, kiraz şekli vererek yeni görünümler ortaya çıkartmışlardır. Bunları işlerken beraberinde bağlayacakları şay/şar/puşinin renklerini de dikkate almışlardır (Resim 7).

Resim 7. Oyaly Titiribalar

Genç kızlar daha canlı göz alıcı renkte puşileri tercih ederken, yaşlılar daha ağır, koyu renkli şay/şar/puşileri ve sade şifonları kullanmaktadırlar (Gündüz, 2002: 99) (Resim 8). Özel günler için sakladıkları şay/şar/puşilerini günlük kullanmazlar, sadece düğün bayram ve göç günlerinde sararlar.

Resim 8. Şay/Şar/Puşi Örnekleri

“Çember, pullu yemeni” üzerinde hiçbir motif olmayan örtüye; yemeni üzerinde küçük motifler olana da “yazma” denir. Kare biçiminde olan yemeninin herhangi bir kenar ortası başın üzerine örtüldükten sonra, iki ucu çene altında birleştirilir. Arkada kalan diğer iki uçtan bir tanesi on tarafa getirilerek çene altından dolandırılıp başın üstüne konulur.

Çember bağlama olarak bilinen bu baş bağlamasına Türkiye'nin her yerinde rastlamak mümkündür. Uçlarında bulunan iri metal pullar çember bağlama yapıldığında yüzün etrafı çevrelenmiş olur.

Resim 9. Şay/Şar/Puşi Bağlama Aşamaları

Karadeniz Hemşin bölgesinde kadın başı iki ayrı örtüden oluşmaktadır. Alta şifon adı verilen mavi ve siyah renklerde bir örtü veya boncuklu ya da oyali ince bir yazma, bunun üstüne ise şar/şay/puşı adı verilen daha kalın ve renkli bir eşarp bağlanır.

Hemşin yöresinde de 'titiriba' adı verilen şifondan pullu örtü bir ucu alından üçgen formda sarkacak şekilde başa örtülür. İki ucu çene altından çok fazla sıkmadan ve pullar veya oylar estetik bir konumda duracak şekilde kulakların üzerinden geçirilerek başın üstünde bağlanır.

Şay/Şar/Puşı çapraz uçlarından birleştirilerek başın arkasından getirilerek alın bölgesinde burğu olacak şekilde birleştirilir. Burgunun şekli kadının yaşlı, evli veya bekâr olmasına göre değişiklik gösterir. Evlilerde çift burğu, bekârlarda ise tek burğu medeni durumu belirler. Burğu yapılan Şay/Şar/Puşı başın arka tarafına bağlanır (Resim 9).

Sonuç

Gelişen teknoloji ve yaşam koşulları geleneksel giyimi etkilemiştir. Merkeze yakın bölgelerde bu durum daha çok etkisini gösterirken, dağ bölgelerinde daha az etkili olduğu ve gelenekselliğe daha yakın oldukları görülmektedir. Geleneksel kıyafetler genel olarak sadece halk oyunlarında kullanılmaktadır. Geleneksel giyime en yakın giyinilerin yaşlılar olduğu görülmektedir.

Araştırma süresince özellikle Anadolu'daki giysiler ile ilgili araştırma yapmanın zor olduğu görülmüştür. Ülkemizde geleneksel giyimle ilgili az sayıda yazılı kaynak ve müze mevcuttur. Özellikle müzelerdeki parçaların künye bilgileri yetersiz kalmakta ve çoğunlukla bu parçaların başka bir müzeden nakil olması nedeniyle yöreye özgü giyim-kuşam saptaması yapmak güçleşmektedir.

Başlık, Türk kadınının giyimindeki en önemli unsurlardan biri olmuştur. Kadın başlıkları çok çeşitlilik göstermekte, zamanla değişikliklere uğrasa da kültürel yapı içerisinde, gelenekselliğini de koruyarak geçmişten günümüze kadar hala varlığını sürdürmektedir.

Kadın giyim ve süslenmesi, kadının konumuna göre çeşitlilik göstermektedir. Farklı giyinme, farklı takma, farklı bağlama, farklı motif, farklı renk ile bir tür iletişim kurmaktadır. Anadolu kadını eskiden beri başlıklar ile ayırt edilmeyi ortaya çıkarmıştır. Çocuk, genç kız, nişanlı kız, gelin, evli kadın, dul kadın, kaç çocuğu olduğu gibi işaretleri başa takılanlarla yansıtmaktadır.

Eski gelenek ve göreneklerin öğrenilmesinde amaç tekrar onlara dönüp eskisi gibi yaşamak değil, günümüz kültürünü bize ait öğelerle zenginleştirmek ve geliştirmek olmalıdır. Çünkü bir milletin kültürel zenginliği sadece geçmişten aldığı zengin miras ile değil onu nasıl koruduğu ve yaşattığı ile de ölçülür. Bu bağlamda yapılan çalışma kapsamında değerlendirilen Hemşin baş bağlamasının yöre halkı tarafından hala kullanılmasıyla bu mirasa sahip çıktıkları ve hayatın içinde kendi zevkleriyle onu harmanlayıp kullandıkları ve yaşattıkları belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

- AĞAÇ Saliha - SAKARYA Menekşe (2015). "Optik Sanat ve Moda Sektörü Uygulamaları", *2.Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu*. Başkent Üniversitesi. Ankara.
- BİRYOL Uğur (2007). *Hemşinliler Göç ve Pastacılık Gurbet Pastası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇİLEROĞLU Birsen - KIVILCIMLAR İnci Seda (2014). Fast Fashion Koleksiyonlarında Yer Alan Spor-Casual Giysilerin Tasarım Özelliklerinin Belirlenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, Special Issue on the Proceedings of the 3rd ISCS Conference SI(1): 623-633.
- GÜLER Mediha - AKPINARLI H. Feriha - ORTAÇ H.Serpil - BÜYÜKYAZICI Meral - ERKAPLAN Emel - KURT, Gülten (2010). *Hemşin Çamlıhemşin El Örgüsü Çoraplar*, Hazar Reklam Matbaacılık. Ankara.
- GÜNDÜZ Ali (2002). *Hemşinliler Dil- Tarih Kültür*, Ardanuç Kültür Yardımlaşma Derneği Yayın No:2, Yeni Gözde Matbaası, Ankara.
- KARATAŞ Hicran (2010). Trabzon İli Geleneksel Giyim Kuşam Kültürü Üzerine Bir İnceleme, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- KOÇU Reşat Ekrem (1996). *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, 2. Basım, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- KOMŞUOĞLU Şükran – İMER Arsal – SEÇKİNOZ Mine – ALPASLAN Sabiha – ETİKE Serap (1986). *Moda Resmi ve Giyim Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖGEL Bahattin (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Cilt 5, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖGEL Bahattin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- SÜSLÜ Özden (1989). *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Türk Dil Kurumu (TDK),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.55a19afc3a8ba8.84910624 Erişim Tarihi: 11.07.2015
- TÜRKOĞLU, Sabahattin (2002). *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*, Atılım Kağıt Ürünleri ve Basım San. A.Ş., İstanbul.
- URAL Uğur (1998). Artvin –Şavşat İlçesi Kadın Giysilerinin İncelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
<http://www.camlihemsin.bel.tr/sayfa/camlihemsin-hakkinda/94>, 12.07.2015
- <http://www.hemsinliyiz.biz/index.php/Board/18-Tarihimiz/>, 12.07.2015
- <https://hemsinturk.wordpress.com/2011/10/14/pusi-kulturumuz/>, 12.07.2015
- <http://www.suleymangulas.8m.com/turku.html>, Erişim Tarihi: 12.07.2015
- <http://www.turkuler.com/thm/turkuler2.asp>, Erişim Tarihi: 12.07.2015